

3. Grzegorzewska M. K. Stres w zawodzie nauczyciela – specyfika, uwarunkowania i następstwa / M. K. Grzegorzewska. – Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006. – 194 s.

4. Hildebrandt-Wypych D. Sukces życiowy wobec przemian kapitalizmu – od indywidualizmu wczesnej nowoczesności do hiperindywidualistycznego rozproszenia ponowoczesności / D. Hildebrandt-Wypych // Młodzież i sukces życiowy / D. Hildebrandt-Wypych, K. Kabacińska (red.). – Kraków : Impuls, 2010. – S. 17–54.

5. Jedlewska B. Pokolenie niewolników sukcesu? O fenomenie sukcesu we współczesnej kulturze i aktualnym wymiarze zjawiska zwanego „wyścigiem szczurów” / B. Jedlewska // Edukacja – moralność – sfera publiczna. Materiały z VI Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego PTP / J. Rutkowiak, D. Kubinowski, M. Nowak (red.). – Lublin : Verba, 2007. – S. 682–689.

6. Kopka J. Sukces życiowy w świadomości młodzieży. Inne wybory aksjologiczne / J. Kopka // Annales. – 2002. – Nr 5. – S. 417–426.

7. Lebuda I. Kształtowanie poczucia sukcesu nauczycieli / I. Lebuda. – Kraków : Nomos, 2014. – 194 s.

8. Mandal E. Jakość życia a sukces. Fenomen lęku przed sukcesem u kobiet i mężczyzn / E. Mandal // Psychologia jakości życia. – 2003. – Nr 1. – S. 71–88.

9. Melosik Z. Kultura popularna jako czynnik socjalizacji / Z. Melosik // Pedagogika. Podręcznik akademicki / Z. Kwieciński, B. Sliwerski (red.). – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007. – T. 2 – S. 68–93.

10. Nauczyciel w świecie współczesnym / B. Muchacka, M. Szymański (eds.). – Kraków : Impuls, 2008. – 404 s.

11. Nauczyciel wychowawca / C. Hall, E. Hall, G. Hornby (red.). – Gdańsk : Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005. – 304 s.

12. Ogińska-Bulik N. Stres zawodowy w zawodach usług społecznych. Źródła, Konsekwencje, Zapobieganie / N. Ogińska-Bulik. – Warszawa : Difin, 2006. – 294 s.

13. Pisarek W. Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność: lata dziewięćdziesiąte / W. Pisarek // Zeszyty Prasoznawcze. – 2000. – Nr 3–4. – S. 19–41.

Дата надходження до редакції: 04.01.2017 р.

ПОЧАТКОВА ОСВІТА. ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

УДК 780.616.432:3733916 (07)

Тетяна КРИЖАНОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри історії, теорії музики
та методики музичного виховання
Рівненського державного гуманітарного університету

ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ СПРИЙМАННЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ТВОРІВ, ЩО ВИКОНУЮТЬСЯ ВЧИТЕЛЕМ

У статті розглянуто окремі методичні аспекти творчого розвитку молодших школярів у процесі сприймання фортепіанних творів, що виконуються вчителем.

Ключові слова: творчий розвиток, структурні компоненти творчого розвитку, молодший шкільний вік, музичне сприймання.

В статті рассмотрены отдельные методические аспекты творческого развития младших школьников в процессе восприятия фортепианных произведений в исполнении учителя.

Ключевые слова: творческое развитие, структурные компоненты творческого развития, младший школьный возраст, музыкальное восприятие.

This article describes particular methodical approaches in artistic development of school children during their perception of piano music, which is played by teacher.

Key words: artistic development, structural components of artistic development, primary school age, musical perception.

Динаміка сучасного життя вимагає від освіти нових орієнтирів, зокрема створення сприятливих педагогічних умов для розвитку особистості, яка гармонійно співіснує в мінливому соціумі, а також здатна до творчості, оригінального й самостійного сприйняття та перетворення світу. Саме тому сучасна школа повинна бути зорієнтована на пошук шляхів активізації творчого розвитку учнів, зокрема на збагачення школярів досвідом продукування власних самобутніх ідей у навчально-виховному процесі.

Проблема творчого розвитку особистості є однією із центральних у сучасній вітчизняній психолого-педагогічній науці. Так, творчість визначається як людська діяльність, результатом якої є якісно нові матеріальні та духовні цінності (С. Гончаренко); створення нового (Л. Виготський, Б. Теплов); виникнення нових структур, нового знання, нових способів діяльності (Я. Пономарьов, В. Ромейко); продуктивна форма активності та самостійності людини (М. Дьяченко, Л. Кандибович, С. Рубінштейн); здатність знаходити нові шляхи розв'язання проблем, здійснювати свій вибір у повсякденному житті, самовиражатися (А. Маслоу).

Музика, як ніяке інше мистецтво, сприяє польоту уяви та фантазії особистості. Тому важливою складовою сучасної педагогіки творчості є напрацювання в теорії (Е. Абдуллін, Г. Падалка, О. Опанасюк, Л. Ороновська, О. Ростовський, О. Рудницька та ін.) та практиці (В. Ганзенко, О. Гумінська, О. Лашина, Е. Печерська, О. Полянська та ін.) музичного виховання. Зокрема, Л. Масол серед цільових векторів загальної мистецької освіти називає стимулювання творчого потенціалу особистості [6, с. 250]. Серед основних завдань сучасної музичної освіти вагоме місце займають орієнтовані на творчий розвиток особистості, зокрема розвиток музично-творчих здібностей та самовиявлення в процесі вокальної, інструментальної, ритмічної та пластичної імпровізації, особистісна участь в естетичному перетворенні навколишнього світу [11, с.154].

Водночас у сучасній практиці музичного виховання досить часто вчителями ігнорується потяг учнів молодшого шкільного віку до творчого самовираження, насадження репродуктивних форм роботи. Сучасна технологізація навчання поступово витісняє з навчального процесу «живе» музичне звучання, атмосферу концертного залу. Вчитель-музикант із носія музичної образності часто перетворюється на музично-технічного «режисера», що пропонує аудіо-та відеоформат звучання музичного твору. Сучасні учні сприймають музику переважно за допомогою технічних засобів, оскільки з різних причин (матеріальна база школи, виконавський досвід чи методична позиція вчителя) позбавлені можливості слухати музичні твори у виконанні педагога. З поля зору школярів зникає фігура вчителя-митця, виконавця та інтерпретатора. Вони, безпосередньо спостерігаючи

за процесом виконавської творчості, позбавлені можливості долучатися до неї. Таким чином, проблема творчого розвитку особистості, глибоко та різносторонньо розроблена в теорії психолого-педагогічної науки, на практиці через вищевказані причини вирішується частково. Водночас недостатньо висвітлений аспект педагогічного потенціалу музично-виконавської діяльності вчителя.

Особливу увагу хочемо звернути на такий засіб активізації творчого розвитку молодшого школяра, як фортепіанна п'єса.

Метою статті є методичне обґрунтування творчого потенціалу фортепіанних зразків, що виконуються вчителем на уроках музичного мистецтва в початковій школі.

Творчість – унікальний вид людської діяльності, що є предметом наукового осягнення від часів Античності до сьогодення. Розуміння творчості як інноваційності, запропоноване ще Платоном, актуальне і сьогодні. Так, сучасна філософія трактує творчість як діяльність людини, що породжує нові, неповторні, оригінальні, суспільно-історичні унікальні цінності [3, с. 590]; як діяльність, пройняту елементами нового, а ще – як вдосконалення, збагачення, розвиток [1, с. 1134]. Дослідниця психології творчості О. Л. Туриніна вважає, що термін «творчість» позначає і діяльність особистості, і створені нею цінності, які із фактів її персональної долі стають фактами культури [10, с. 4].

Отже, головна ознака творчості – новизна продукту. Оскільки поняття «новизна» є обов'язковим атрибутом творчості, то вважаємо за доцільне виявити обсяг цієї категорії. На думку В. І. Петрушина, новизна, тобто оригінальність результату творчої діяльності, може бути як об'єктивною, так і суб'єктивною. Провідними критеріями в осмисленні значення результатів об'єктивної творчості є «неповторність», «оригінальність», «суспільно-історична унікальність» [8, с. 67]. Суб'єктивна цінність продуктів творчості має місце тоді, коли продукт творчості є новим для людини, яка його створила. Це результати дитячої та навчальної творчості. Зокрема, остання – це опанування особистістю вже створеним, діяльність, результатами якої є переважно дитячі, учнівські, студентські творчі роботи тощо. Продукти дитячої та навчальної творчості є одним із показників творчих можливостей особистості [8, с. 67], тобто ефективності її творчого розвитку.

Із вищевказаного зрозуміло, що сучасна наука диференціює процесуальний та особистісний аспекти творчості. Згідно із процесуальним підходом основа творчості – діяльність, результативністю якої є створення нового. Особистісний підхід до цієї проблеми доводить, що основою та результатом творчості є вдосконалення творчих здібностей, а отже, саморозвиток людини. Вважаємо, що означені аспекти демонструють не тільки різні підходи щодо змісту творчості, а й визначають спрямованість у реалізації творчого потенціалу особистості – рух від продукування суб'єктивної новизни на етапі дитячої, навчальної творчості до творення об'єктивно нового продукту в безпосередній творчій, а також професійній діяльності особистості.

Як відомо, творчу діяльність визначають такі параметри, як суб'єкт, продукт творчості, умови творчого процесу. Безперечно, що основою творчості є суб'єкт творчості, тобто сама особистість,

від якої залежать інші показники творчості, зокрема і продукт, і безпосередньо сам творчий процес, і відповідно особистісне творче становлення. В цьому сенсі принципове значення має цілеспрямований формуючий вплив на мотиваційну та предметно-інструментальну сфери творчого розвитку особистості, що вимагає від педагога продуманої ієрархії завдань та методики їх реалізації у навчально-виховному процесі.

Основною мотиваційної сфери є спонукальні причини дій та вчинків людини, тобто мотиви [2, с. 217]. У мистецькій творчій діяльності ними можуть бути художньо-естетичні потреби, інтереси, емоції, цінності, переконання, ідеали. Нагадаємо, що головним джерелом емоцій молодшого школяра є навчальна та ігрова діяльність. Це вимагає від учителя створення позитивної емоційної атмосфери навчання, адже молодшим школярам характерний переважно радісний, бадьорий настрій. Саме «концертний» інструментальний виступ учителя на уроці музичного мистецтва може стати підґрунтям для зростання нових переживань дитини (успіху, подиву, захоплення, радості пізнання), а також формування її мистецьких ціннісних орієнтацій. Нестандартна форма розкриття навчальної теми, ознайомлення школяра з цікавими музичними творами, спостереження за виконавською творчістю вчителя та безпосередня творча діяльність учнів є тими умовами, що стимулюють розвиток мотиваційного компонента творчості. У такому навчально-виховному середовищі активізується та збагачується інструментальна складова творчої діяльності особистості, тобто знання, навички, вміння, необхідні для здійснення творчого процесу, які входять до когнітивного та дієво-регулятивного компонентів творчого розвитку.

У першій (когнітивній) складовій важливим є цілеспрямований вплив на розумовий розвиток учня, в другій – формування навичок творчої діяльності, маніпулятивної вправності, координованості процесу художнього реагування. Зокрема, серед пріоритетних завдань учителя ми вбачаємо такі: формування в школяра здатності орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відображати й перетворювати; збагачення системи засвоєних знань, сприяння їх розумінню та застосуванню в процесі вирішення творчих завдань; розвиток осмисленості процесу музичного сприймання, здатності образно, асоціативно мислити, вербалізувати власні думки (когнітивний компонент), перетворювати музичну образність в образність інших мистецтв; розвиток рухових, сенсорних, перцептивних, мовних, інтонаційних, образотворчих, а також наслідувальних, інтерпретаційних, імпровізаційних та власне творчих навичок, навичок та вмінь упорядкування, координування процесу творчої діяльності.

Молодшому шкільному віку притаманні численні психічні особливості – потужні чинники творчого розвитку дитини. Узагальнимо їх відповідно до визначених нами вище провідних компонентів творчого розвитку особистості. В мотиваційній складовій акцентуємо увагу на важливості емоційно-ціннісної складової, зокрема виділимо переважання першої сигнальної системи, що виявляється в підвищеній емоційності, вразливості, безпосередності, сенсорній відвертості. Відзначимо також підвищену зацікавленість учнів початкових класів різними видами художньої діяльності. Ця психоло-

гічна особливість може стати основою перетворення вибіркової спрямованості мистецьких інтересів, потреб і переваг дитини у відносно стійку систему ціннісних орієнтацій у майбутньому.

В інтелектуальній сфері відзначимо домінування образного сприйняття, бурхливість фантазії, яскравість уяви, інтенсивне формування її творчого різновиду; переважання образності та зростання абстрактності й логічності мислення як основи поглядів, суджень. Шкільне навчання керує розвитком вольових якостей молодших школярів. Спостерігається поступове обмеження дитини як суб'єкта імпульсивної поведінки, що відкриває можливості для її розвитку як суб'єкта вольової поведінки, здатного регулювати власні психічні процеси та поведінку в умовах творчої діяльності [4, с. 69]. Молодші школярі охоче займаються різними видами мистецтв, залюбки співають, танцюють, малюють тощо. Активні спроби займатися різноманітною художньою діяльністю сприяють формуванню відповідних навичок та вмінь (вокальних, слухових, рухових, декламаційних, жестикуляційних, образотворчих та ін.). У цьому віці дитина поступово опановує рефлексію, навички уявного планування, самостійними стають постановка цілей, мотиваційних спонукань, пошук способів дії, контроль результатів та самоконтроль, що є основою творчої діяльності [5, с. 5-6]. Таким чином, у молодшому шкільному віці відбувається інтенсивне становлення всіх компонентів творчого розвитку особистості. Важливо, щоб цей процес відбувався керовано, цілеспрямовано та систематично. Так, О. П. Панасюк наголошує на п'яти основних принципах упровадження творчої методики: системності, динамічності, програмності, структурності, виразовості [7, с. 2-3].

Величезний потенціал творчого розвитку молодшого школяра містить урок музичного мистецтва за умови його розуміння як уроку творчості. Творчий компонент присутній у більшості видів навчальної музичної діяльності: у вокальному та інструментальному виконавстві, рухах під музику. Проте такий вид діяльності, як слухове сприймання музики в сучасній шкільній практиці, не завжди реалізовує свої творчо розвиваючі можливості. Музичний твір традиційно подається не як об'єкт співтворчості автора, виконавця, реципієнта, а як задум композитора, який слухачеві потрібно зрозуміти, розгадати. Водночас при широкому діапазоні сучасних думок щодо структури процесу музичного сприймання більшість науковців виділяють момент творчості слухача, який трактують по-різному, наприклад, як інтерпретацію, співтворчість (В. К. Белобородова, М. С. Каган, О. П. Рудницька, А. Н. Сохор), асоціативну активність мислення (О. Г. Костюк, Є. О. Ручьєвська), творчу активність уяви (М. О. Кушаєв), особистісне ставлення до сприйнятого (В. Д. Остроменський), досягнення художнього світу твору й активне творче оволодіння ним (О. Я. Ростовський) [9, с. 42-56]. Науковець В. Ф. Черкасов зокрема зазначає: «Залежно від мети уроку дітям необхідно давати слухати музику в «живому» виконанні... Виконання вчителем музичного твору повинно бути високоякісним Переживання, почуття й емоції, які виникають у виконавця в процесі відтворення музичного тексту, передаються школярам, впливають на психічні процеси й викликають позитивний відгук слухача» [11, с. 244].

Дитяча фортепіанна п'еса у виконанні вчителя, цікава, доступна бесіда за фортепіано, продумані творчі завдання, орієнтовані на збагачення вищезначених складових особистісного творчого розвитку, можуть перетворити творчість слухача із потенційно можливою в реальність.

Наведемо окремі приклади. Виконуючи яскраву характерну фортепіанну п'есу Ю. Шамо «Марш олов'яного солдатака», учитель мотивує дітей до творчості, створюючи ситуацію загадки: «Музика розповідає нам про улюблену дитячу іграшку майбутнього композитора». Діти, актуалізуючи знання про засоби музичної виразності, орієнтуючись на жанрові, інтонаційні, метро-ритмічні та штрихові прикмети, впізнають її: це – солдатик. Учитель пропонує моделі власної творчості на тему «Пригоди олов'яного солдатака», застосовуючи метод варіювання образу. Змінюючи динаміку, він наближає та віддаляє персонаж; збільшуючи силу та маркативність звуків – демонструє його героїчну вдачу. Разом із дітьми добирає музичні засоби для ситуацій «солдатик мріє», «солдатик танцює», «солдатик спочиває». Доречною також є пластична імпровізація дітей: крокування (ніжками, долоньками, пальчиками), друзів солдатака (ляльки, зайчика). Може бути запропонована звуконаслідувальна творчість, наприклад, імітація цокоту кінських копит (ритмічне клацання язиком), барабанного бою, фанфарного сигналу труби та ін. Така співтворчість може перетворити сприймання цього фортепіанного твору на цікаву музично-драматичну міні-виставу. Наведений приклад доводить, що подібна робота повинна бути спрямована на основні складові творчого розвитку дитини. Так, яскрава, доступна розповідь, момент загадки стимулює мотивацію, забезпечуючи емоційність та зацікавленість дитини. Методи образного варіювання, пластичної та звуконаслідувальної творчості дозволяють учням активізувати та використати на практиці власний інтелектуальний потенціал, збагатити дієво-регулятивний досвід.

Провідним методом творчого розвитку особистості є творче вправлення. Зокрема, йдеться не лише про репродукцію та наслідування суб'єктом запропонованих моделей, а й про інтерпретаційні, імпровізаційні та власне творчі завдання, які зумовлюють необхідність активування особистістю власного творчого потенціалу (інтелектуального, дієво-регулятивного) та його примноження. Так, фортепіанна п'еса Ю. Іщенко «Осінній настрій» може стати основою виконання школярами творчих завдань різного рівня самостійності. Отже, наслідувальні завдання заохочують дитину до повторення продемонстрованих учителем прийомів, рухів, інтонацій. Наприклад, можливе виокремлення педагогом початкової фрази п'еси з наступною її вокалізацією дітьми на голосний «о», що відтворює настрій милування осінньою красою; на звук «у», який імітує тужливе завивання осіннього вітру, на звуки «кrap-кrap», що наслідують накрапанню осіннього дощу. Моделями для вокального наслідування можуть стати варіанти згаданої фрази: ладовий (гармонізація мелодії в мажорі), штриховий (авторське легато замінити стакатним звуком), динамічний (сумне тихе звучання – на урочисте, величне), адже осінь має різні обличчя: сумне та веселе, похмуре та яскраве. За прикладом педагога (ігровий прийом «Луна»), використовуючи дитячі музичні інстру-

менти (трикутники, металофони), діти здатні створити ритмічну композицію «Кроки осені».

Інтерпретаційні завдання спонукають учнів до тлумачення авторського образу, виявлення ставлення до сприйнятого. До вказаної групи варто віднести:

- вербалізацію почутого та уявленого дитиною на основі запитань (Про що нам розповів твір? Що почув чи побачив композитор? З яким настроєм прийшла до нас музика? Про що ти задумався, що відчув, слухаючи п'есу?);

- створення назви до прослуханої фортепіанної п'еси;

- різнохарактерне декламування створеного поетичного тексту до початкової фрази, наприклад: «Сумно нам – осінь надворі», «Гарно як! Щедра осінь йде», «Стука дощ: кrap, кrap, кrap» тощо;

- вибір серед запропонованих поезій («Осінь» Д. Павличка, Г. Бойка, Б. Чалого, Г. Шевчук; «Останній листочок» А. Камінчука; «Дощ летить з хмар густих» М. Рильського) таких, які є співзвучними музичному образу (гра «Знайди музиці пару») та ін.

Надзвичайно цінними в сенсі творчого розвитку школярів є імпровізаційні завдання. Суть імпровізації – це творчість у момент виконання без попередньої підготовки. Наприклад: пластична імпровізація під музику на тему відльоту птахів у вирій; вокальне відтворення руху осіннього листка; ритмізування текстів приказок, примовок, загадок, поезій на тему осені; звукові імпровізації на тему осінніх голосів (шурхіт листя, плач неба, дихання вітру, курликання журавлів, рипіння дерев, стрибання білки тощо).

Продовженням (а можливо, і результатом) може стати власна творчість дитини. Наприклад, осінні хореографічні ігри, що передбачають її активне художнє самовираження («Росте буряк», «Малі діти по гриби ходили», «Відліт пташок», «Осінь», розроблені В. Верховинцем); різноманітна образотворча діяльність на осінню тематику; спостереження за звуковою палітрою природи під час «мандрівок у природу» з наступним творенням власних вербальних, музичних, хореографічних творів-мініатюр.

Фортепіанний твір, запропонований для сприймання, може стати стимулом до вокальної творчості учнів, розвитку їх співацьких навичок (співацької постави, дихання, звукоутворення, звуковедення, артикуляції). Так, п'еса Л. Ревуцького «Веснянка» може спонукати школярів до творення вокальної казки «Мандри Веснянки»: *«Далеко-далеко за високими горами, посеред моря-океану на тасмничому острові спить глибоким сном дівчинка Веснянка (діти за вказівкою вчителя демонструють спокійний глибокий вдих та видих – так дихає море, короткий вдих та видих – так спить дівчинка). Одного дня море зашуміло тихо-тихо, потім голосніше, дуже голосно (учні виконують фонему «ш-ш-ш») на крещендо, димінундо) і розбудило Веснянку. Вона прокинулася (школярі піднімають руки вгору, позіхають, випрямляють спину), вдихнула весняні пахощі (спів фонем «у-у-у», «м-м-м»: почергово струмінь повітря проходить через рот «у-у-у», через ніс «м-м-м»), глянула на небо, сонечко, молоду травичку і вигукнула: «О-о-о, а-а-а, яка краса» (ритмізування фрази на одному звукові чи за моделями учнів). Гукнула Веснянка своїх вірних журавлів-літаків: «Агов! Де ви?» (імпровізування інтонації вигуку), сіла одному на спину і полетіла (діти відтворюють*

гудіння літака за рукою вчителя: глісандо вгору – вниз). Летить Веснянка, милується красою землі, що прокидається від холодного зимового сну. Так їй стало радісно, що заспівала вона особливу пісню: «А-о-и. Гарно навкруги» (діти виконують вправу на розвиток вокального легато за зразком учителя, можлива мелодична імпровізація учнів). Почула її спів матінка Природа і відгукнулася весняною музикою (учні демонструють ширяння весняного вітру: «шу-шу-шу»; бриніння крапель: «ляп-ляп-ляп»; булькотіння струмків: «буль-буль-буль», політ бджілок і джмелів: «дз», «дж»; кування зозулі: терцісва інтонація тощо). Прихід Веснянки відчув Композитор і подарував їй свою музику. Про що ж вона розповідає? (слухання п'єси з наступним відтворенням окремих хороводних рухів).

Таким чином, сприймання музики в «живому» інструментальному виконанні вчителя, цілеспрямовані творчі завдання активізують мотиваційну (інтерес, емоційність), когнітивну (знання, їх застосування), дієво-регулятивну (творчі навички, вміння) складові особистісного творчого розвитку молодшого школяра.

Л. Феєрбах зауважував: «Здатність не може існувати там, де немає місця для її прояву». В педагогічній проекції він означає, що дитяча фортепіанна п'єса може стати ефективним засобом творчого зростання учнів за таких педагогічних умов: її виконання вчителем (як зразок безпосередньої виконавської, інтерпретаторської та основа слухацької творчості педагога, дітей); включення до основних видів музичної діяльності, зокрема виконання, сприймання, творчість (як умови повноцінного функціонування музичного мистецтва); використання методів, спрямованих на розвиток головних складових творчого розвитку школяра: мотиваційної (нестандартні, емоційні ситуації), когнітивної (бесіда за фортепіано, слухове спостереження, персоніфікація музичного тематизму, проблемні ситуації), дієво-регулятивної (інсценізація, пластична та звуконаслідувальна імпровізація, вербальна, образотворча інтерпретація, музично-дидактична гра, варіювання образу та ін.)

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. на CD) : / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : Перун, 2007. – 1736 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Духовность / гл. ред. В. С. Дудик. – К. : Европейская энциклопедия, 2008. – Кн. 1. – 688 с.
4. Заброцький М. М. Основи вікової психології: навчальний посібник / М. М. Заброцький. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. – 112 с.
5. Крижанівська Т. І. Методика комплексного розвитку художньої культури молодших школярів на уроках музики : науково-методичний посібник / Т. І. Крижанівська. – Рівне, 2001. – 106 с.
6. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика : монографія / Л. М. Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.
7. Панасюк О. П. Принципи та модулі творчих завдань із музичного мистецтва / О. П. Панасюк // Мистецтво в школі. – 2010. – № 6. – С. 2–4.
8. Петрушин В. И. Музыкальная психология : учебное пособие / В. И. Петрушин. – М. : ВЛАДОС, 1997. – 384 с.
9. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання : навчально-методичний посібник / О. Я. Ростовський. – Київ : ІЗМН, 1997. – 248 с.
10. Туриніна О. Л. Психологія творчості : навчальний посібник О. Л. Туриніна. – К. : МАУП, 2007. – 160 с.
11. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти / В. Ф. Черкасов. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 528 с.

Дата надходження до редакції: 08.12.2016 р.